

NAGY LÁSZLÓ

GONDOLATOK A TÖRTÉNELMI REGÉNYRŐL*

NEM AGGÁLY NÉLKÜLI ÖRÖMMEL teszek eleget a „Tiszatáj” Szerkesztősége megtisztelő felkérésének, hogy szóljak hozzá a folyóirat hasábjain immár hónapok óta folyó termékeny vitához. Örömmel azért, mert mint olvasónak, történésznek s néhány történelmi elbeszélés, valamint egy regényes történeti életrajz írójának, úgy érzem, akadhatnak közérdeklődésre számot tartó gondolataim a vita folyamán felmerült problémákhoz. Ugyanakkor azonban aggályok is merülnek fel bennem, mert hozzászólásom nem kapcsolódik szorosan az eddig megjelent, s a problémát irodalomtörténeti vagy könyvtárosi szempontból boncolgató írásokhoz. Így talán nem is olyan lesz, mint amelyet a folyóirat szerkesztősége esetlegesen várt tőlem. Hozzászólásom lényegében olyan történészé, aki már kirándult a szépirodalom területére is, s olyan olvasóé, aki gyermekkorától kezdve nagy érdeklődéssel olvasta el a különböző történelmi regények és elbeszélések meglehetősen nagy tömegét.

E rövid bevezető után rátérve mondanivalóm lényegére, a regény és a történelem, vagy közelebbről a történelmi regény problémáihoz kapcsolódó véleményeimet, gondolataimat a következő három kérdéskomplexum köré kívánom csoportosítani:

— A mai társadalmi igény a történelmi regény iránt.
— A történelmi regényíró szükséges korismerete, s ennek tükröződési formája a művekben.

— A történelmi regény kapcsolata a jelennel.

A történelmi regény iránti társadalmi érdeklődés, igény méreteire értékes adatokat ismerhettünk meg Szathmári Györgyné cikkéből, aki egy könyvtár gyakorlatában vizsgálta e problémát. Még átfogóbb statisztikai adatokat tartalmazott Szabolcsi Miklós hozzászólása a Magyar Történelmi Társulat centenáriumi ülésén, amely különben napvilágot lát majd a Századok hasábjain is. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a történelmi regények olvasottságában nálunk első helyen állnak Jókai Mór „történelmi” regényei. Azok a történelmi regények, amelyeknek történeti hűségéhez nagyon sok szó férhet, amelyeknek stílusa latinizmussal terhes, s amelyeknek naiv romanticizáló szemlélete meglehetősen távol áll már a ma embernek fejlett kritikai érzékkel rendelkező gondolatvilágától.

Méltán felmerül a kérdés: miért ezek után a regények után a legnagyobb — még hozzá imponálóan, sőt elsősorban legnagyobb az érdeklődés? Talán a ma embere közömbös a történelmi regények történeti hűségével szemben, s az emberábrázolásban pedig a naiv — sokszor gyermeketen, meszeszerűen naiv —, csak a hófehér és a koromfeketét ismerő színekhez ragaszkodik? Úgy vélem, téves úton indulnánk el, ha itt keresnők a választ, a megoldást! Inkább abból kellene kiindulni, hogy az olvasó — ha szabad úgy mondani: az átlagolvasó — elsősorban mit keres a történelmi regényekben és mit, milyen élményeket vár azoktól?

NÉZETEM SZERINT az átlagolvasó a történelmi regényekben a saját — nemzeti vagy egyetemes emberi — múltját keresi, s elsősorban azokat a történelmi regényeket olvassa el szívesen, amelyek nagy történelmi sorsfordulókról vagy kiemelkedő

* Hozzászólás a Tiszatáj történelmi regényről szóló vitájához.

jelentőségű történelmi személyekről szólnak, s amelyek mondanivalójukat a legérdekfeszítőbb módon, a lehető legélvezetesebb stílusban adják elő. Ezek az elsődleges szempontok, s nem a leírtak történelmi hűsége, mert szórakozva akarja múltját megismerni, s elnézi, ha a szórakoztató leírás csak nagy vonalaiban történelemhű.

Tulajdonképpen a történeti események nagy vonalakban megmutatkozó történelemhűségével elégszik meg az olvasó Jókai „történelmi” regényei esetében is, amelyekről — általában — tudja, hogy részleteiben inkább a képzelet, mint a történeti hűség szülöttei. Mert jóllehet valóban volt török világ Magyarországon, voltak janicsárok, akiknek elérkeztek végnapjai is, volt Habsburg elnyomás és hősi harc elene, csak általában nem akkor és nem úgy történtek a dolgok, ahogyan ezekben a regényekben olvasható. Az olvasó azonban nem a történeti valóságtól menekül a Jókai-művek olvasásakor, hanem a történeti részletehűség rovására engedményeket tesz a magával ragadó mondanivaló, az élvezetes, izgalmas szép stílus miatt.

A társadalmi vagy olvasói igény vizsgálatánál merül fel az a probléma is, hogy az átlagolvasó mely regényeket hajlandó elfogadni teljes értékű történelmi regényekként? A tapasztalat szerint általában azokat, amelyeknek legalább a főcselekménye, vagy fő cselekvője ismert hiteles és jelentős történelmi esemény vagy személy, és amely esemény megtörténte óta eltelt egy emberöltő, legalább mintegy fél évszázad. A közizlés ugyanis olyan közelmúltban játszódó események leírását — amelynek főszereplői még élnek és társadalmilag megbecsült személyek — általában nem fogadja el hitelesnek, történelemhűnek. Abból indul ki, hogy a szubjektív szempontok — a még élő szereplők iránti kegyelet, túlzott tisztelet vagy éppen személyes tapasztalatokból származó gyűlölet stb. — nem teszik lehetővé az események hű leírását. E szemlélet helytállóságával lehet vitatkozni, de helytelen lenne fölötte szemet hunyni, róla tudomást nem venni. Annál is inkább, hiszen a történettudományban sem problémamentes a közelmúlt eseményeinek a még élő személyekre tekintettel nem levő megírása. Emellett a közelmúltban játszódó történelmi regény hitelességét az olvasó talán azért is könnyebben kétségbe vonja, mert e korról vannak saját közvetlen tapasztalatai, amelyek gyakran nem egyeznek a regényben olvasottakkal.

Érdekfeszítő izgalmas leírás, régebbi múltban lejátszódó nagy vonalakban hiteles történelmi események — főként cselekmények — ezek a főkivánságok, s talán nem lenne érdektelen ilyen szempontok alapján megvizsgálni a Jókai történelmi regények, s az ezek nyomán készült történelmi filmek mindent elsősorú nagy sikerének okát. Felvetődik azonban, hogy milyen konzekvenciákat vonjunk le ebből a tényből? Vajon arra az álláspontra helyezkedjünk-e, hogy a történelmi regényt annyira el kell történelmietlenítenünk, mint Jókai tette, aki lényegében fantáziájával egy olyan múltbeli világot teremtett, amelynek cselekményei legfeljebb csak árnyaiban, fő vonalaiban hasonlítanak a ténylegesen lejátszódott történelemhez. Meglátásom szerint ez helytelen lenne. Már csak azért is, mert valójában nem is ebben rejlik a Jókai-művek nagy sikerének oka. Sokkal inkább figyelembe kell venni a formai jegyeket; a hatalmas, gazdag szókinccsel megírt érdekfeszítő stílust, az eseménygazdagságot stb., amelyek úgy megragadják a fiatal és öreget egyaránt.

Úgy vélem, nem járunk messze az igazságtól, ha kimondjuk, hogy a történelmi regények — pontosabban: a jól, színesen megírt történelmi regények — iránt olyan nagy a közönség érdeklődése, hogy képes áttörni a ma már egyre kevésbé ismert és használt szavakból, a maitól eltávolodott írói gondolkodásból és jellembrázolásból épült adadályokat is. Ha ilyen formai jegyekkel rendelkező történelmi regények születnek a jövőben, az olvasóközönség nem fog idegenkedni tőlük — sőt fokozódik érdeklődésük —, ha azok a Jókai-regényeknél összehasonlíthatatlanul nagyobb történeti tárgyismerettel, pontossággal s reálisabb emberbrázolással íródnak.

A MÁSIK KÉRDÉSKOMPLEXUMMAL KAPCSOLATBAN előrebocsátom azt, hogy nem a történész szűk szakmai szempontjai alapján kívánok véleményt mondani. Azzal kapcsolatban, hogy a történelmi regény írójának milyen mértékben kell ismernie a kort, amiről ír, s írásának mennyiben és milyen formai jegyekben kell korhűnek lennie, mindenekelőtt ki akarok térni a történeti szakmunka és a történeti regény kapcsolatára. Pontosan arra, hogy véleményem szerint miben egyezik meg és miben különbözik egymástól a jó történeti feldolgozás és a jó történeti regény. Induljunk ki abból, hogy mindkét műfaj terméke lényegében három kérdésre kíván választ adni: a kiválasztott korszakban — vagy a főhős életében — „mi”, „hogyan” és „miért” történt.

E három kérdés megválaszolásában, a pontosságot illetően nem lehet alapvető különbség, eltérés a tudományos történeti munka és a történelmi regény között. Ha egy történelmi regény a „mi”, „hogyan” és „miért” történeti kérdésekre nem a történelmi tényekre támaszkodva ad választ, akkor az valójában legfeljebb áltörténelmi regény vagy támasztalmieskedő mű. Éppen ezért igazi jó történelmi regények csakis széles körű, pontos történeti ismereteken alapulhatnak. Csak egy példát szeretnék az ilyen követelménynek megfelelő történelmi regényre említeni: Móricz Zsigmond Erdély-trilógiáját. A nem e korszakkal foglalkozó történészek talán fel sem tűnik, hogy milyen alapos korismerettel, milyen széles körű forráskutatás alapján készült a mű. Annyira, hogy még a párbeszédék zöme is megtalálható különböző korabeli levelekben! Az író nemcsak a Báthory Gáborról és Bethlen Gáborról megjelent történeti feldolgozásokat tanulmányozta át, hanem korabeli naplót, kiadott leveleket és egyéb forrásokat is. Műve, noha regény, forrásérték szempontjából megközelíti egy tudományos munkáét.

Egyformán követelmény mind a történelmi regénnyel, mind a történeti feldolgozással szemben a szép, élvezetes, sőt, ha úgy tetszik izgalmasan érdekfeszítő stílus is. Legújabban megjelent történeti irodalmunk termékei e tekintetben — kevés kivételtől eltérően — kimondottan hátrányban vannak a XIX. századi és XX. század eleji történeti munkák zömével szemben. Acsády Ignác, Angyal Dávid, Szilágyi Sándor koruk tudományos színvonalának élvonalában álló műveket alkottak, amelyeket azonban a széles nagyközönség számára is élvezhető stílusban írtak meg. Ennek meg is volt az eredménye, s mondjuk meg őszintén, örülhetnénk, ha a legújabban megjelent kétkötetes Magyarország történeté-nek is lenne olyan széles olvasó tábor, mint például a tízkötetes millenneumi sorozatnak volt. S azt hiszem, megint tévednénk, ha e nagy siker egyedüli okát abban keressük, hogy e kötetek szerzői a nemzeti büszkeséget tápláló tendenciákat követték. A szép érdekes stílus és a szemléletesség volt véleményem szerint a legdöntőbb a nagy közönségsikerben. A művészi formai színvonal, az élvezetes érdekes stílus olyan követelmény, amelynek hiányában egy kötet szerzője szerintem nem lehet a szó igaz értelmében történetíró, hanem csupán egy tudományág képzett kutatója és feldolgozója, hiszen az íróhoz hozzá kell hogy tartozzék az olvasók tábor, mint például a legújabban megjelent kétkötetes Magyarország történeté-nek is lenne olyan széles olvasó tábor, mint például a tízkötetes millenneumi sorozatnak volt. S azt hiszem, megint tévednénk, ha e nagy siker egyedüli okát abban keressük, hogy e kötetek szerzői a nemzeti büszkeséget tápláló tendenciákat követték. A szép érdekes stílus és a szemléletesség volt véleményem szerint a legdöntőbb a nagy közönségsikerben. A művészi formai színvonal, az élvezetes érdekes stílus olyan követelmény, amelynek hiányában egy kötet szerzője szerintem nem lehet a szó igaz értelmében történetíró, hanem csupán egy tudományág képzett kutatója és feldolgozója, hiszen az íróhoz hozzá kell hogy tartozzék az olvasók tábor, mint például a legújabban megjelent kétkötetes Magyarország történeté-nek is lenne olyan széles olvasó tábor, mint például a tízkötetes millenneumi sorozatnak volt. S azt hiszem, megint tévednénk, ha e nagy siker egyedüli okát abban keressük, hogy e kötetek szerzői a nemzeti büszkeséget tápláló tendenciákat követték. A szép érdekes stílus és a szemléletesség volt véleményem szerint a legdöntőbb a nagy közönségsikerben.

Más kérdés az, hogy lehet-e minden történeti témáról érdekesen és színesen írni? Tulajdonképpen igen, noha valóban sokkal könnyebb politikai történetet, csaták történetét, nagy emberek magánéletének az eseményeit érdekfeszítően leírni, mint pl. valamely gazdaság- vagy technikatörténeti eseményt, folyamatot. Minden történeti témát lehet azonban emberközelbe vinni, s ezzel már érdekessé is válik szélesebb olvasókör számára is. Főként ha a történész nem kezeli másodlagos szempontként a formai kívánalmakat.

AZ ELTÉRÉS a történelmi regény és a történeti feldolgozás között az olyan formai jegyeken túl, mint a párbeszédesség és leírás — bár ez sem kizárólagos sajátosága egyik fajta műnek sem — döntő mértékben a „miért történet” megválaszolási módjában rejlik. Amíg ugyanis a történeti szakmunka erre a kérdésre általában a nagy indítóokkal — történelmi törvényszerűség, osztályérdekek, a haladás érdeke stb. — válaszol, a regényíró fantáziája számára itt nyílik a legnagyobb lehetőség, a legszabadabb tér a szubjektív motívumok kutatására. Az a körülmény, hogy az emberek csinálják a történelmet, magában rejti annak lehetőségét, hogy választhatnak cselekvésükben. Az emberi tevékenységnek, főként az egyén cselekedeteinek nincs mindig racionális magyarázata. Nagyon sok esetben az egyén cselekvését a pszichikai alkat, a hagyományos fogalmak, a hagyományos cselekvések és emóciók határozzák meg. A történelem folyamatának egésze ebben az esetben is az értelmesség és célszerűség, más szóval a törvényszerűség látszatát kelti, noha az emberiség történetében számtalan olyan egyéni vagy kollektív cselekvés, folyamat ment végbe, amelynek nem kellett törvényszerűen megtörténnie, vagy nem törvényszerűen úgy és akkor kellett végbemennie, mint amikor és ahogyan végbement.

A történelmet csináló ember cselekvéseit osztályérdekei, egyéni tulajdonságai, adottságai, érdekei és pillanatnyi körülményei együttesen határozzák meg, s e sok összetevő együttműködése az eredmény sok variánsát hozhatja létre. A történelmi személyek cselekedeteinek pszichikai okait a legritkább esetben lehet hiteles forrásokban fellelni. Azt például, hogy a lényegében kapzsi, birtokszerző és életszerető

szigetvári Zrínyi Miklós miért választotta a hősi önfeláldozást, amikor mód nyílt volna másra is, nehéz lenne valami általános gazdasági vagy társadalmi törvényből levezetni. Itt már az író fantáziája csapong, akár történetirő, akár regényíró, amikor keresi a hősi önfeláldozás okait. Mindkettő helytelen vágányra téved azonban, ha nem ismeri kellően a kor emberének lelkivilágát, gondolkodását, erkölcsi morálját, az írott és íratlan törvényeket, a vallási meggyőződés mélységét, cselekvésre készítő erejét stb. Amíg azonban a történetírónak erre kevesebb ideje és helye jut, a regényíró ilyen problémáknál időzhet el talán a legtöbbet.

Ahhoz viszont, hogy csak megközelítőleg is helyes választ tudjon adni — ismételtelen hangsúlyozni kívánom —, a legtöbb mértékben kell ismernie a „mi” és „hogyan”-on túl a kort, a személyt, a kornak gondolkodási és érzelmi modelljét. Hálás — és egyben hálátlan — feladat lenne történelmi regényeinken keresztül bemutatni, hogy íróik egy része több esetben még középiskolás tanulóik fokon sem ismeri azt a kort, amellyel nagy lélegzetű, történelmi regény igényével fellépő művet írt. Hosszan lehetne idézni Nemeskürty István „Ez történt Mohács után” című, meghatározatlan műfajú, s tartalmilag sok tévedést és ellentmondást tartalmazó művéből is annak bizonyítására, hogy a szerző mennyire elégtelenül ismeri azt a korszakot — annak legfontosabb problémáit —, amellyről művét írta. A történelem felszínes ismerete miatt törvényszerűen torz képet kapunk művéből: nem a történelmi események objektív bemutatását, hanem a szerző többnyire megalapozatlan szubjektív ítéleteit történelmünknek egy jelentős korszakáról. Sajnálatos dolog, hogy éppen egy irodalomtörténész hagyja figyelmen kívül — saját munkája esetében — az írástudók nagy felelősségét. Köztudott ugyanis, hogy a szépirodalmi jellegű művek általában nagyobb példányszámban jelennek meg, mint a történeti szakmunkák, szélesebb olvasóközönséghez jutnak el mint azok, s ennek kapcsán sokan tulajdonképpen történelmi regényekből és egyéb szépirodalmi jellegű feldolgozásokból ismerik meg történelmünket. Éppen ezért felbecsülhetetlen károkat okozhat a tudatformálásban, ha nagy példányszámú, érdekes stílusban megírt munkákból hamis — végső soron teljesen mindegy, hogy tudatosan hamisított vagy csak az író történeti ismerethiánya miatt hamis — képet nyernek egy-egy jelentős történelmi problémáról vagy kimagasló történelmi személyről.

Ezt figyelembe véve nem alaptalanul merül fel a kérdés: ha a történeti regény, elbeszélés vagy esszé írója nem ismeri megfelelő szinten a történelmet — vagy legalább annak a regényében lejátszódó részletét —, miért akar éppen történelmi regényt írni? Miért helyezi mondanivalóját olyan korb, amelyet nem ismer, vagy nem kellő fokon ismer? Miért van szükség ma allegóriákra, amikor a szabad vitalegkör lehetővé teszi a hivatalostól még annyira eltérő nézet, álláspont, vélemény nyomtatásban való megjelenését is? S ha a politikai körülmények nem kívánják meg, miért mondatja el a szerző mai kritikai mondanivalóját régmúlt korok embeireivel? Hiszen a kívánt hatást ezzel úgysem éri el, legfeljebb a történeti múlt ismeretét zavarja össze, s él vissza azzal az előnnyel, amelyet a szépirodalmi művek összehasonlíthatatlanul nagyobb példányszáma biztosít!

SOKAT VITATOTT PROBLÉMA az is, hogy a történelmi regény — a tartalmi hűségén túl — milyen formai jegyekben s milyen mértékben legyen korhű. Az általában nem képezi vita tárgyát, hogy a regényben szereplő tárgyak, eszközök, tájak, viseletek stb. az adott kor fejlettségi színvonalát, természeti állapotát tükrözze — noha a valóságban a regényíró hiányos korismerete miatt számos példát lehetne felhozni ilyen jellegű hibák illusztrálására is. Sokkal problematikusabb azonban az elmúlt korok szereplőinek a beszélgetése. Ha ugyanis például egy XVII. században lejátszódó történelmi regény szereplőit a korabeli levelek alapján teljesen korhűen beszélgetnénk, a ma embere számára már részben érthetetlen, részben élvezhetetlen lenne a regény. Felmerül a kérdés: mi akkor a teendő? Hogyan beszéljenek a régmúlt korok emberei?

Véleményem szerint bármely régi kor szereplője a történelmi regényben alapvetően mai nyelven beszélhet, ma használatos mondatfűzésekkel és szavakkal, azonban helyes, ha az író egy-egy korabeli kifejezéssel, megszólítással, szófordulattal stb. igyekszik korabeli színezetet adni a párbeszédeknek. Mindenekelőtt a kor embereire és emberi viszonylataira legjellemzőbbekkel, legkifejezőbbekkel. Olyanokkal, amelyek tömören tükrözik a társadalmi viszonyokat és az emberi kapcsolatokat pl. az adott korban nő és férfi között. Mindenképpen vigyázni kell azonban arra, hogy például egy XVII. század elején élt magyar szereplő ne használjon olyan sza-

vakat, kifejezéseket, amelyeknek tartalmi jelentését nem is ismerhette, mert később keletkezett fogalmakat takarnak.

Ezeknek a követelményeknek azonban a történelmi regény írója megint csak akkor képes megfelelni, ha részletesen és alaposan ismeri a tárgyalt kort, annak gondolkodását, lelkivilágát, erkölcsi normáit, a tudomány akkori állását és egyéb fontos kortörténeti tényezőket. Ha ez hiányzik, olyan regények születnek, mint pl. azok, amelyeknek a XVI. század eleji paraszthősei szinte XX. századi agrárszocialista öntudattal szemlélik és ítélik el a feudális kizsákmányolást, noha valójában a jobbágyok ezt a világ megszokott rendjének látták, s csak akkor váltak elégedetlenné, forrongóvá, ha a földesúr növelni akarta a konvencionális kizsákmányolás mértékeit. Ugyanezen az alapon születtek meg történeti regényeinkben azok a középkori földesurak is, akik — kicsit kihegyezve a dolgot — szinte boldogtalanok voltak, ha már egy nap nem ültek úriszéket és nem csonkítottak vagy ölettek meg legalább egy jobbágyukat. Az ilyen regények írója, hiányos korismeretéből adódóan, figyelmen kívül hagyta azt a történelmi körülményt, hogy a középkori földesúr számára a jobbágy olyan gazdasági tartozék volt, aki nélkül földbirtokosi helyzete fenntarthatatlan volt. Éppen ezért egy földesúr általában csak a legvégső esetben csonkította vagy ölette meg jobbágyát, mert ezzel saját magát is érzékenyen büntette.

Sorolhatnánk tovább a negatív példákat, amelyek mind abból adódnak, hogy történelmi regényíróink jelentős része nem ismerte, vagy csak felszínesen, elégtelenül ismerte azt a kort, amelyről regényt kívánt írni. Az ilyen, felszínes vagy egyenesen téves ismereteken nyugvó könyvek nagymértékben megnehezítik az iskolákban és egyetemeken folyó történelemoktatást, a helyes történeti ismeretek megszerzését, s emellett a nagyon sok esetben nevelő szándékkal végrehajtott aktualizálás éppen ellenkező hatást vált ki, mint amilyen cílokat az író kitűzött, mert nem szól, vagy rosszul szól a ma emberéhez. S ezzel lényegében elérkeztünk a harmadik kérdéskomplexumhoz: a történelmi regény és a jelen kapcsolatához.

CSETRI LAJOS VITAINDÍTÓ CIKKÉBEN többek között kifejtette, hogy a *történelmi regény létfeltétele az aktualitás*. „Az író korának problémáitól el nem szakad klasszikus történelmi regény” — írja — „az ábrázolt kor hű tükrözésén, a konkrét viszonyok megjelenítésén keresztül is tudott saját korához szólni. Ma azonban a történelmi regény *elszakadt az író korának éltető problémáitól*, s ezzel megszűnt esztétikailag jelentős volta. *Történelmi magas színvonalon jelenleg elsősorban az áltörténelmi regényekben lehet művésziileg feldolgozni*. De épp a klasszikus történelmi regény példája bizonyítja, hogy nem szükségszerű az ábrázolt kor elszakítása a mű keletkezésének korától. Akkor pedig kérdésként felvethetők: ezek az áltörténelmi regények vajon nem a jó értelemben vett történelmi regény modern megújulási kísérletei?” (Regény és történelem, Tiszatáj, 1967. febr. 161. old., kiemelés tőlem. — NL.)

Ehhez kapcsolódva szeretnék abból kiindulni, hogy mik a mai társadalom éltető problémái, amiktől az íróknak nem szabad elszakadnia régmúlt korokban lejátszódó történelmi regények írásánál sem? Úgy vélem, helytelen lenne társadalmunk éltető problémáit kifejezetten csakis a szocialista társadalom építésének sajátosságaira korlátozni. Ha abból indulunk ki, hogy a szocializmus építése egy része — még ha minőségileg sok tekintetben más jellegű része is — az emberi fejlődés szétszakíthatatlan folyamatának, akkor rögtön látjuk, hogy bármely régi korban lejátszódó történelmi regény alapvető emberi problémái önmagukban is aktuálisak a ma embere számára is. Az egyéni érdek alárendelése a közösségi érdekeknek a mindennapi munkában és a haza védelmében például olyan probléma, amelynek aktualitása nem veszett el az évezredek folyamán, s éltető sorsprobléma a mai társadalmi viszonyok között is. Szigetvári Zrínyi Miklós önfeláldozása a haza védelmében, vagy például Bethlen Gábor egész életét kitöltő erőfeszítései országa, népe elmaradásának csökkentése érdekében — minden hamis aktualizálás nélkül is éltető probléma a ma embere számára is. Az önfeláldozó munka a közösség haladása érdekében, és ha a szükség úgy hozza, az önfeláldozó harc a haza védelmében; ezek a ma is élő problémák, amelyekben bármily régi korban lejátszódó történelmi regény tanítani, nevelni tudja a szocialista társadalmat építő mai embert is. S hogy ezt lehet a történelmi hűség betartása mellett a ma embere számára is élvezetesen és tanulságosan megírni, arra számos kiváló történelmi regényt lehetne felhozni. Olyanokat, amelyek nagy közönségsikerük ellenére sem bestseller művek, amelyeknek szerzői — mint Pomogáts Béla írja — nem tartózkodtak „az állásfoglalástól és az eligazítástól”, vállalták a rangos író „emberi drámáját, belső küzdelmeit”, „ember-

formáló élményeket" kínálnak, gondolkodásra és önvizsgálatra szólítanak. (L. Történelmi regény és korszerűség. Tisztaíj, 1967. máj. 504. o.)

A ma embere nyilván nem várhat — de nem is vár — közvetlen útmutatást, eligazítást történelmi regényekből pl. az új gazdasági mechanizmus sikeresebbé tételéhez, vagy a mezőgazdasági termelészövetkezetek problémáinak megoldásához, vagy az osztályharc jelenlegi formáinak jobb megértéséhez. Azonban minden fejlődés alapvetően az egyénnek a közösséghez való minél jobb, teljesebb alkalmazkodásán, a közösségi érdekek teljes őszinteségű, a legjobb képességeket kiaknázó, s ha kell, önfeláldozó szolgálatán nyugszik. A kiemelkedő, nagy történelmi személyiségek éppen azért váltak nagygyá, mert tehetségüket, energiájukat, vagy ha a sors úgy hozta, életüket az általuk legjobban felismert fejlődési szükségszerűség szolgálatába állították. Annak hű bemutatása, hogy mindezt nehezebb helyzetben, több gátló körülménnyel bíró korban tették meg, minden hamis aktualizálás nélkül, csak is nevelő hatással lehet a ma emberére. Sőt lehet mondani, csakis anélkül, mert ha az olvasó ilyennel találkozik mai történelmi regényben, gyanakvóvá, bizalmatlanná, hitetlenné válik, s a mű ellenkező hatásokat vált ki belőle. Amit ugyanis megbocsát, elnéz egy régen élt történelmi regényírónak, azt nem bocsátja meg kortársának, a ma írójának, akit — nem is helytelenül — szigorúbb mércével mér, mint a régieket.

Véleményem szerint a történelmi hűséghez való ragaszkodás nem kötheti gúzsba az író fantáziáját, sőt hallatlanul izgalmas „nyomozási” lehetőségeket biztosít számára a folyamat végeredményének ismerete. Ez a végeredmény ugyanis az objektív történelmi törvények hatása mellett számos szubjektív ok és körülmény nyomán született meg. Ezek együttesen határozták meg, hogy miért úgy történt, ahogyan történt. A törvényszerű és a véletlen dialektika összefüggéseinek bemutatása az események menetében hallatlanul érdekes feladatot jelent a regényíró számára. Persze mindezt csak akkor képes hitelesen, jól ábrázolni, ha ismeri — méghozzá marxista történet szemlélettel írt szakmunkákból ismeri — a kort, annak emberét, a kor alapvető gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyait és problémáit. A történet szemléletnek és az írói módszereknek kell újnak, haladónak lenni ahhoz, hogy a történelmi regény valóban szóljon a ma emberéhez, segítse őt, tanítsa őt a mai élet problémáiban való helyes eligazodásnál.

A TÖRTÉNELEM AZ ÉLET TANÍTÓ MESTERE — tanultuk meg már az iskolában. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy csak akkor válik igazán azzá, ha minél szélesebb tömegek az objektív történelmi valóságot, s annak tanulságait meg is ismerik. Ezt a tanító-nevelő ismeretanyagot juttatja el a tömegekhez a történelmi szakmunka és történelmi széppróza egyaránt. Mindkét műfaj célja közös, s mindkét műfaj termékeivel szemben közös követelmény a történelmi hűség és a vonzó, érdekes stílus, amelyek feltételei a helyes és az eredményes tudatformálásnak.